

# De Heraut

voor de

## Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het nadrukken van den inhoud van dit blad is verboden overeenkomstig de Wet op het Auteursrecht.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden.  
Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertentieën aan de ADMINISTRATIE, Bureau: Warmoesstraat 95, te Amsterdam.  
Inzendingen, die later dan Dinsdag vóór middags te 12 uur worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Zondag 1 Maart 1914. N<sup>o</sup>. 1884.

Abonnementsprijs: franco aan huis, per drie maanden f 1.20, voor België per jaar f 5.30 bij vooruitbetaling, voor het verdere Buitenland en Ned.-Indië per jaar f 6 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers f 10. Abonnementen worden aangegoten door het Bureau te Amsterdam, Boekhandelaars, Postdirecteuren enz.  
Advertentieprijs: van 1 tot 8 regels f 1.20, voor elk regel meer f 1.20.  
Aanvragen en vernieling van afgedrukte afbeeldingen f 12 per regel.

### Van de Volëinding

CXXII.

VIJFDE REEKS.

XXIII.

Want gelijk Jonas drie dagen en drie nachten was in den buik van den walvisch, alzoo zal de Zoon des menschen drie dagen en drie nachten wezen in het hart der aarde.  
Mattheus 12 : 40.

Afzonderlijke bespreking vraagt de plaats waar het Doodenrijk, ingevolge de aanduidingen der Heilige Schrift, te zoeken was. De duidelijkste aanwijzing vinden we, geheel ongezocht, in wat Jezus gezegd heeft over het teeken van Jonas, dat in Jezus vervuld is. Blijkens het verhaal daarvan in Mattheus XII kwamen sommigen der Schriftgeleerden tot Jezus, om een teeken van hem te begeeren. Steeds meer bespeurden ze, dat Jezus optrad als Messias, en nu stond het voor hen vast, dat de beloofde Messias, zoo hij werkelijk kwam, het bewijs voor zijn Messiaschap zou geven door het leveren van een geheel buitengewoon teken, 't zij in een wonder teeken, 't zij in iets dat aan hem geschiedde. Uiteraard konden ze dit bewijs reeds gevonden hebben in de vele wonderen die Jezus gedaan had. Maar dit was hun niet genoeg. Het moest een geheel bijzonder teken zijn. Nu dit teken niet vanzelf kwam, drongen ze er daarom bij Jezus op aan. Daarop nu antwoordt Jezus door te zeggen: «Dit boek en overspelig geslacht verzoekt een teken, en hun zal geen teken gegeven worden, dan het teken van Jonas den profeet.» Waarin dit teken van Jonas bestond, werkte Jezus zelf uit, door er bij te voegen: «Gelijk Jonas drie dagen en drie nachten geweest is in den buik van den walvisch, alzoo zal de Zoon des menschen drie dagen en drie nachten wezen in het hart der aarde.» Vanzelf is dit zeer summiërijs uitgedrukt. Het voluitgewerkte teken zou toch daarin bestaan, dat Jonas, na zulk een verblijf in het monsterdier, weder levend te voorschijn kwam, en dat evenzoo de Christus, na driedaagsch verblijf in het hart der aarde, weder levend, door zijn opstanding ten derden dage, verschijnen zou. Nu is deze verklaring daarom in zoo hooge mate belangwekkend, omdat ze ten eerste zoo beslist en duidelijk is, en ten tweede van Jezus zelf kwam. In het hart der aarde is nog beslister en duidelijker, dan zoo er gestaan had: «In de Sje'ool.» Bij Sje'ool toch kon men zich nog altoos een plaats denken in een wereld beneden den aardbodem niet alleen, maar ook beneden de aarde zelf, in de sfeer van een lagere wereldorde. Maar zelfs deze onzekerheid valt hier weg. De uitdrukking, «in het hart der aarde» laat toch geen andere uitlegging toe, dan dat de bedoelde plaats gelegen was binnen den omtrek van de planeet die we bewonen. Niet daaronder. Noch daarboven. En hier komt nu in de tweede plaats bij, dat 't Jezus is, die 't zoo uitdrukt. Het kon ook geweest zijn, dat Jezus, gelijk dit herhaaldelijk voorkomt, zich aan een onder zijne tijdgenooten geldende voorstelling had aangesloten, of ook, dat we hier met geen eigen woord van Jezus te doen hadden, doch dat de Evangelist het in zijn taal ons verhaalde. Hier daarentegen is noch het één noch het ander het geval. De vinding om Jonas' verblijf in den monsterdier als vergelijking te bezigen, is niet van den Evangelist, maar van Jezus zelf. Het is Jezus die op dezen trek van gelijkheid tusschen Jonas en hem zelf de aandacht vestigt, en evenzoo is het Jezus zelf die hier de woorden kiest, en nu den niet-gewonen vorm neemt, om te spreken van het «hart der aarde», gelijk elders sprake is van: «in het hart der Zee» (Spreuken 13 : 19). De betekenis, die aan dit woord moet toegekend ook voor de «nederdaling ter helle», bespreken we later afzonderlijk. Hier is 't ons genoeg, zoo maar duidelijk genoeg uitkomt, dat niet 't volk en niet de Evangelist, maar Jezus zelf ons de plaats van het Doodenrijk aanwijst in het centrum van het aardrijk dat we bewonen.

Nu worde hieruit niet afgeleid wat er niet inzit, en steeds zij men er op bedacht, dat alle plaatsaanduiding van ons aanzijn, na ons verscheiden van deze aarde, altoos zóó te nemen is, dat we er niet de praecisiteit van onze plaatsbepaling naar lengte en breedte van eenig dorp of eenige stad zoeken. Als we spreken van Jezus hemelvaart, van den troon ter rechterhand Gods, van den hemel en zooveel meer, bezigen we noodzakelijkerwijs altoos uitdrukkingen, die, bij nader indenken, zich enigszins in

het vage verliezen. Het moet alles een plaats, een plek, een oord, een verblijf aanduiden, maar, toch heeft 't alles betrekking op een stand van zaken, die niet af te meten is naar onze beperkte en eenvoudige begrippen. We moeten ons nimmer vermeten dit alles in bepaalden vorm uit te drukken, dan 't ons geboden wordt. Desniettemin staat 't echter vast, dat ook de afgestorvenen eigens moeten zijn, vooral zoo er geen sprake is van een enkele op zichzelf staande ziel of geest, die men zich nog zwevend zou kunnen denken, maar van de vergadering aller dooden als een onafsienbaar groot gezelschap. Dit moet altoos ergens geweest zijn, en nog zijn, zij 't dan al gedeeld en gesplitst, en nu is het van belang deszake deze stellige uitspraak te bezitten, waarin Jezus zelf te kennen geeft, dat ook hij zelf van de ure van zijn sterven af aan het kruis tot op het oogenblik van zijn opstanding, zich bevindende zou «in het hart der aarde». Hoe dit tegelijk een verblijf in het Paradijs kan geweest zijn, vinde later zijn toelichting. Als uitgangspunt nemen we thans alleen dit vaste gegeven, en hierdoor wordt ons bevestigd, dat de voorstelling die we van Numeri XVI : 30 af in de boeken des Ouden Testaments vinden, al was ze minder scherp geteekend, toch in hoofdzaak den waren staat van zaken aanduidde, en aan de afgestorvenen de benedenste deelen der aarde als verblijfplaats aanwees.

Raadplegen we thans de overige uitspraken over de Sje'ool, en wel allereerst die in het Oude Testament, dan stuiten we aanstonds op wat Mozes zong in Deut. 32 : 22. Er is daar sprake van afval van Israel van Jehovah, en van tijden, waarin de veelgodelij Israel verleiden zal. Hierdoor, zoo zingt Mozes in zijn lied, zal de toorn des Heeren in de hoogste mate tegen het volk ontstoken worden: «Een vuur, zoo heet 't, is aangestoken in mijn toorn, en zal bernen tot in de onderste Sje'ool of helle, en zal het land met zijn uiteinden verteren, en de gronden der bergen in vlam zetten.» Dit is een poëtische uitdrukking om te kennen te geven, dat de toornloed waarin het volk om zal komen, uit de aarde zelf opkomt, en geheel den grondslag van het leven des volks verteren zal. Verdere betekenis heeft dit beeldspreukig zeggen niet. Toch is hiermede alles uitgeput, wat in de vijf boeken van Mozes over de Sje'ool of over de verblijfplaats der gestorvenen voorkomt. Eerst de nederdaling ter helle van de kinderen van Korach, en nu het oplaaien van den toornloed uit de diepte om het heilige land en het volk dat daarin woont, te vernielen.

Daarna komt de eerstvolgende vernieling van de Sje'ool eveneens in heilige poëzie voor, en wel in het lied van Hanna, nadat ze haar kind Samuel aan het Heiligdom had afgestaan. In dit lied nu lezen we deze ontboezeming: «De Heere doot en maakt levend, Hij doet ter helle nederdalen, en hij doet weder opkomen, de Heere maakt arm en rijk, Hij vernedert, ook verhoogt Hij.» (1 Sam. 2 : 6, 7). Vergelijking met Psalm 30 : 3—4, toont, dat in dit zeggen beeldsprak schuilt. Hanna heeft in haar kinderloosheid staat, toen ze in smeeking der wanhoop worstelde om een kind te krijgen van haar God te ontvangen, de wisseling van dood en leven ondergaan. Zoo als 't nu met haar was, zoo zou 't eens ook met heel Israel worden. Het zou een geslinderd zijn wezen tusschen dood en leven, en het is die slingerende, die ze nu dichterlijk uitdrukt door te spreken van een doen nederdalen in de Sje'ool en een uit de Sje'ool weer doen opkomen. De jammer die Israel in zijn volkstaatswachtte, werd alzoo vergeleken bij het sombere leven van de gestorvenen in het Doodenrijk, en gelijk uit de Sje'ool een terugkeer naar rijkdom aanzijn in uitsicht was gesteld, zoo zou ook Israel uit dien gedrukten volkstaats weers weer tot rijkdom leven opbloeien. In wat ze zelf weervoer, ziet ze als afgebeeld wat heel het volk ervaren zal, en gelijk zij zelf ten slotte tot gelukstaal opklimt, zóó jubelt ze, zal ook Israel eenmaal, door louter genade, weer in de aloude glorie opleven. Doch al is dit niet anders dan als beeldsprak te verstaan, toch leert elk beeldspreukig gebruik u altoos tegelijk den zin verstaan van wat als beeld gebezigd wordt. En in zooverre nu blijkt uit Hanna's poëzie ten stelligste, dat het nederdalen in de Sje'ool voor haar besef noch vernietiging noch verdoemend-zijn insloot. Haar lied toont, dat voor haar besef de dooden in de Sje'ool nog wel waarlijk aanzijn hadden. En wat niet minder duidelijk uitkomt, voor Hanna bracht de Sje'ool niet de eindbeslissing. In de Sje'ool werd, h. i.,

het aanzijn niet alleen voortgezet, maar ook de mogelijkheid opengelaten, om uit de dooden op te staan, en een nieuw verrijkt leven op de nieuwe aarde, onder den nieuwen hemel te beginnen.

Gelijksoortig, maar veel vager gebruik van de Sje'ool vinden we in 2 Sam. 22 en Psalm 18, welke kapitelen beiden het bekende triomflied van David bieden. Hier nu heet 't in vs. 61: «Banden der Sje'ool omringden mij, strikken des doods bejengden mij.» Deze woorden werden echter door David zóó geïnterpreteerd, dat blijkbaar van een wezenlijk averteren geen sprake kon zijn. Het is slechts vergelijkenderwijze, dat hij zijn doorleiden leed beeldspreukig kenteekend door het «banden der Sje'ool» te noemen. Een uitdrukking die ons alleen toont, hoe het voorgevoel van het nederdalen in de Sje'ool een sensatie van bange machteloosheid gaf.

Wat daarop in Job 11 : 8 volgt, is een zeggen niet van Job zelf, en nog veel minder van den Heere, maar van Zofar, den Naamathiet, wiens woord op zichzelf geen gezag heeft, en bovendien als beeldspreukig slechts zeer weinig aanduidt. Zofar spreekt toch van het onderzoeken van de wegen Gods, en om ons het verborgen karakter van Gods te doen uitkomen, bevestigd hij, dat «de onderzoeking Gods is als de hoogten des hemels en dieper dan de Sje'ool.» We hebben hier alzoo met een bloot overdachtelijk zeggen te doen. Slechts zooveel blijkt hieruit, dat voor Zofar zooveel de hemel omhoog als de Sje'ool beneden zich in eindeloze afstanden verloor, en heenwees op het oneindige. Zoo min nu als het ons gegeven is de hoogte des hemels of de diepte van de Sje'ool te meten, even volstrekt onmogelijk is 't ons om Gods raadsel te onderzoeken, wijl die eveneens in hoogte en diepte al ons begrip te boven gaan. Wat we uit dit zeggen leeren is alzoo enkel dit, dat een man als Zofar in Jobs dagen leefde met de voorstelling van een doodenrijk, dat zich in de diepte, in de benedenwereld, eigenlijk tot in het eindeloze verloor, en zich geheel ontrok aan onze verdere kennisneming. In een tweede plaats van Job 26 : 6, waar niet Zofar doch Job zelf spreekt, ontwaren we alleen, dat de Alwetendheid Gods zich uitstrekt niet alleen tot de dingen, die op aarde en in den hemel zijn, maar ook tot wat in de Sje'ool omgaat. Jobs betuiging toch zegt ons: «De Sje'ool is naakt voor Hem, en geen dekfel is er voor het verderf.» Een trek uit Jobs voorstelling, die daarom van gewicht is, wijl er uit blijkt, dat voor Jobs besef Sje'ool en Verderf aan elkander verwant zijn. Er staat nog niet, dat Job onder Sje'ool uitsluitend de plaats der helse pijniging of der voor eeuwig verdoemden verstond, maar zooveel blijkt dan toch, dat het «Verderf» althans een deel van de Sje'ool uitmaakte, dat 't alziend oog Gods niet alleen het doodenrijk doorschouwde, waar goeden en bozen nog samen vertoefden, maar ook doordrong tot in de onderste diepten, waar het Verderf de bozen opwachte.

Rijkjer bijdrage tot de kennis van wat in het O. Testament de Sje'ool was, bieden ons de zes uitspraken in den Psalmbundel, en zes andere uitspraken van Salomo in de Spreuken. Wat het eerste zestal aangaat, zoo lezen we in Psalm 9 : 16 een strijdroep van David tegen de heidense volken, die Israel bedreigden, en waarin hij betuigt: «De goddeloozen zullen terug keeren naar de hel (Sje'ool), als God vergetende heidenen», en wel ter nadere teekening van wat in het voorafgaande heette: «De heidenen zijn gezenken in de groeve die ze gemaakt hadden.» Davids zeggen slaat alzoo op de gevallen in den strijd, op de doode en verslagen vijanden. Dezen nu, zegt hij, bevinden zich thans in de Sje'ool of in het Doodenrijk, wat geheel conform de algemeene volksoorstelling was. Van bijzondere betekenis is daarentegen zijn uitdrukking, dat de heidenen naar de Sje'ool «terugkeerden». Dit toch gaat uit van de onderstelling, dat de heidenen, de goddeloozen, uit de Sje'ool zijn opgekomen. Eveneens een poëtische voorstelling, maar die toch inhoudt, dat de oorsprong van al het boze in den ondersten bodem van de Sje'ool wordt gedacht. Een deel van de Sje'ool is dan de algemeene verblijfplaats der gestorvenen, maar daaronder is de afgrond des Verderfs, en daaronder weer de plaats waar satan met zijn demonen alle ongerechtigheid uitdenkt en doet opwerken. De heidenen en goddeloozen ontleenden derhalve hun bozen, duivelschen aard aan deze helse diepte. En vandaar, dat, bij het sterven van de heidenen en goddeloozen, van hen kon gezegd worden, dat ze uit deze onheilige diepte waren

opgekomen, en zoodoende na hun nederdaling tot die helse diepte «terugkeerden».

Kort daarna komt dan in Psalm 16 : 10 de niet minder zinnige uitspraak: «Gij zult mijn ziel in de hel niet verlaten. Gij zult niet toelaten dat uw Heilige de verlevring zie. Gij zult mij het pad des levens beken maken, verzadiging van vreugde is bij uw aangezicht, liefdelijken zijn in uw rechterhand eeuwiglijk.» Deze zielsbetuiging is daarom zoo rijk, wijl ze welbezen in kort bestek in kiem reeds alles geeft, wat tot in het einde der Openbaring zich voor ons ontsluit. Deze uitspraak toch stelt vast: 1. dat de gestorvene wel in het doodenrijk zinkt, maar in dat doodenrijk nog het leven bezit; 2. dat de neergedaalde in de Sje'ool niet van God verlaten is, maar zich nog in Gods hand bevindt, en dat zijn ziel hierin klaar leeft; 3. dat in de Sje'ool het verderf ook den Godvruchtigen wel bedreigt, maar hem niet deren kan; 4. dat eens de verlossing uit het Doodenrijk komt, zoodat de gestorvene het pad des levens zich ontsloten ziet, en ten 5. dat de dan geboren toestand eeuwiglijk duren zal, en een toestand zal zijn van grenzeloze zaligheid. Het is dan ook begrijpelijk, dat juist deze uitspraak het steunpunt van de Eschatologie geworden is, dat ze toegepast is op den Messias, en dat ze van hem uitgaande, allen kinderen Gods de belofte des eeuwigens levens brengt.

Bij wat in Psalm 18 : 6 voorkomt, behoeven we ons niet langer op te houden, wijl dit 't zelfde is wat reeds bij 2 Sam. 22 : 6 ter sprake kwam. Van evenmin groote betekenis is wat we vinden in Psalm 55 : 16: «Dat hun de dood als een schuldeischer overvalle, dat zij levend ter helle nederdalen.» Deze vloek houdt toch niet anders in, dan dat aan Davids vijanden overkomen mocht, wat eens als schrikkelijke straf aan Korach, Dathan en Abiram wedervaren is, t.w. dat ze niet eerst op het sterfbed den laatsden adem mochten uitblazen, om eerst daarna in het doodenrijk af te dalen, maar dat ze bij volle leven, bij levenden lijve in een scheur van het aardrijk mochten verstonen worden. Iets nieuws biedt ons dit niet. Dit is evenmin het geval met hetgeen we vinden in Psalm 116 : 3. Daar lezen we: «De banden des doods hadden mij omvangen, en de angsten der Sje'ool hadden mij getroffen; ik vond benauwdheid en droefenis.» Dit nu is bijna hetzelfde wat we in Hanna's lied en in Psalm 18 reeds vonden, t.w. een vergelijking van een op deze aarde geleden leed met het lijden van de gestorvenen in het doodenrijk. Ook dit toont, met wat schreiende huivering de kinderen Israels hun nederdaling in de Sje'ool tegemoet zagen. Ook al was de Sje'ool voor hen op zich zelf nog volstrekt niet, wat wij de plaats der helse pijniging noemen, ze voelden toch zeer wel, dat het Doodenrijk met de plaats der pijniging in nauw verband stond, een mindering van levensgeluk bracht, en deswege met droefenis, bij 't indenken, aandeeld.

Ten slotte biedt de Psalmbundel nog de bekende betuiging uit Psalm 139 : «Bedde ik mij in de Sje'ool (in de hel) zie, Gij zijt daar.» Hier is alzoo het Doodenrijk alleen bedoeld als een plek der verborgenheid, waarin men hopen kon ander oeg te ontvlieden, maar waarin aanstonds bleek dat Gods alregevoerdigheid even kenbaar doorging als op den aardbodem. Aardrijk of doodenrijk maakt voor Gods Alwetendheid geen verschil.

Volgen thans de zes uitspraken over het doodenrijk in het boek der Spreuken, dan treedt eerst in V : 5 de vreemde, ontuchtige vrouw op, van wier valsche omhelzingen betuigd wordt: «Hare voeten dalen naar den dood, hare treden houden de hel, d. i. de Sje'ool of het Doodenrijk, vast.» Vooral bij deze uitspraak was men licht geneigd aan de eigenlijke hel te denken, om te ernstiger en te gestrenger de ontucht te gisp en te veroordeelen. Toch is dit ook hier niet bedoeld. Uit het verband blijkt duidelijk, dat bedoeld is de wrake van den man der overspelige vrouw, die haar boel overvalt en in zijn begrijpelijke wraakzucht hem van het leven berooft. Op zich zelf beteekent Sje'ool of hel hier dus niets anders dan de plaats waar zich de gestorvenen bevinden, zonder eenige nadere aanduiding. De dood is altoos om der zonde wille ons overkomende, en alleen deze gedachte is het, die hier scherper wordt geaccentueerd, en dit wel geheel in gelijken zin als in Spreuken 9 : 17 en 18: «De gestolen wateren zijn zoet, en het verborgen brood is lieflijk; maar hij weet niet, dat aldaar dooden zijn, hare genooten zijn in de diepte der hel.» Ook hier doet Salomo op den beleedigen echtgenoot die den overspeler van het leven berooft, en

opmerkelijk is hier alleen, dat hier nader «van de diepten der helle» gewag wordt gemaakt; iets wat er wel op wijst, dat ook de straf voor de zonde in deze bedreiging doorklinkt. De diepte der hel wijst toch nader op de plaats des Verderfs.

Van nog beslister belang dan deze onderscheiding is hetgeen volgt in Spreuken 15 : 11, en daarna in vers 24. In het eerste vers lezen we: «De hel en het verderf zijn van den Heere, hoeveel te meer de herten van de kinderen der menschen.» En daarop volgt dan in vs. 24, onder geheel ander verband: «De weg des levens is den verstandigen naar boven, opdat hij afwijke van de hel beneden.» Op eerstgenoemde uitspraak wezen we reeds, in zooverre hiernu zoo duidelijk wordt uitgesproken, dat de Sje'ool niet buiten God staat, maar dat ook in de Sje'ool het alziend oog Gods doordrong, en uit dien hoofde ook de gemeenschap met God er kan genoten worden. Thans daarentegen leggen we nadruk op de onderscheiding in vs. 11 van Sje'ool en Verderf. Het nauw elkaner naderen toch van deze twee duidt op het onderscheid tusschen het Doodenrijk als gemeenschappelijke verblijfplaats en den tusschenstaat van alle gestorvenen, als het daar onder schuilend en huizend bittere Verderf, dat als plaats der pijniging de goddeloozen opwacht. En in vs. 24 komt hier nu bij, dat we hier reeds de zeer duidelijke tegenstelling ontmoeten tusschen hetgeen boven als 't leven is, en hetgeen als het Verderf schuilt. De weg des levens is zulk een gebruiken van ons aardse aanzijn, dat het ten slotte op hooger leven uitloopt, en daartegenover staat nu een gebruik van ons aanzijn, dat helt naar de diepte en in den dood zijn volëinding vindt.

Ten slotte trekt nog Spreuken 27 : 20 de aandacht, waar Salomo 't uitsprekt: «De Hel en het Verderf worden niet verzadigd; alzoo worden de oogen der menschen niet verzadigd.» Ook hier hebben we alzoo niet met een eigenlijke bespreking van de Sje'ool te doen. Veeleer bestraft Salomo de begeerigheid van ons menscheijk oog, geheel in den zin van 1 Joh. 2 : 16. De Sje'ool doet hier alleen dienst als beeld en ter vergelijking. Toch wijst ook dit zeggen tweemaal uit. Ten eerste, dat een man als Salomo niet zonder schrik aan de macht van den Dood dacht, die als een zuigend geweld ook hem straks zou aangrijpen, en waarvoor hij zich nimmer zou kunnen onttrekken. En ten andere, dat ook hier het onderscheid tusschen den Sje'ool en het Verderf uitkomt. Dit nu op te vatten als een verderf dat met het begrip van de Sje'ool zou samenvallen, gaat daarom niet op, overmits dat deze bijeenvoeging van meet af had moeten opkomen, iets wat niet het geval is geweest. Gelijk duidelijk uit de besproken plaatsen in het O. T. blijkt, is de gedurig weerkerende bijeenvoeging van «Hel en Verderf» eerst later opgekomen, en wordt hiermee bedoeld, dat er tweemaal in het doodenrijk is, eenzijdig de verzameling van alle dooden, die voor hun eeuwig lot nog niets beslist, maar ook daaronder het Verderf, dat als plaats der pijniging de goddeloozen reeds nu als proef voor zich opelscht.

Dr. A. K.

\*) Daar in E. Vols de scheiding tusschen lichaam en ziel, als gevolg van het sterven, in den meest volstrekten zin was genomen, en nu in een der artikelen over de Volëinding op het voortbestaan van zeker verband tusschen beiden ook na den dood gewezen werd, ontvingen we van drie onzer lezers, het verzoek dit nader te willen toelichten. Die nadere toelichting lag vanzelf in ons plan, doch zal hier eenig geduld te oefenen zijn, daar geheel dit vraagstuk bij meer dan één hoofdpunt alom aan de orde moet komen, en eerst bij de opstanding de toelichting volledig zal kunnen zijn. Slechts merken we nu reeds op, dat het de vroegere uiteenzetting van dit vraagstuk aan volledigheid ontbrak.

### „Heere, Gij hebt mij overreed”.

HEERE, Gij hebt mij overreed, en ik ben overreed geworden; Gij zijt mij te sterk geweest, en hebt overmocht. Ik ben den ganchen dag tot en belachen, en ieder van hun bespot mij.  
Jer. 20 : 7.

In maar al te breedden kring leeft wel een vroom besef, dat we van God den Heere o, zoo diep afhankelijk zijn, maar toch meest nog in den zin, dat we een God hebben, die er is, om voor ons en voor onze lieven te zorgen. We kunnen niet buiten God, zoo min als we zonder licht en licht kunnen leven, maar hoe diep afhankelijk we ook van 't licht zijn, en buiten licht geen uur leven kunnen, toch komt 't niet in ons op, te denken, dat wij er zijn om die licht, of dat licht te verheerlijken. We voelen maar al te goed, dat niet wij er zijn om licht